Лях У.В., вчитель історії Львівського технологічного ліцею.

Науково-методична розробка **«Вплив церковної та освітньої реформ Габсбургів на подальший розвиток Галичини»**

Історія Галичини перших десятиріч австрійського правління увінчана низкою змін і перетворень,які увійшли у світову історіографію, як реформи «освіченого абсолютизму». Реформи «освіченого абсолютизму» збігалися з настроєм українського суспільства, яке потребувало надії на зміни. Вони позначилися на становищі всіх верств, активізували їх, сприяли формуванню національної еліти і громадянської самосвідомості.

Одним із головних об'єктів реформаторської політики стала Галичина, де правляча польська шляхта довела місцеве населення до крайнього зубожіння та морального занепаду і яка була потенційним джерелом державних смут і заворушень. Перетворення торкнулись всіх сфер суспільного життя але особливої уваги заслуговують церковна та освітня реформи. Виглядало б добрим міфом, що реформи були здійснені з добрих намірів влади. Побачивши, що українці можуть послужити як противага полякам, Габсбурги почали шукати можливу руську інтелігенцію для співпраці, нею могли бути тільки священики але і ті мали не належну освіту і матеріальне забезпечення[1].

Отож, однією із важливих реформ для західноукраїнських земель була церковна реформа, яка здійснювалася протягом 1770 — поч. 1780-х років.На момент входження Галичини до складу Австрійської монархії греко-католицька церква перебувала в глибокому занепаді. Незважаючи на те, що в Речі Посполитій унійна церква dejure була рівною з римо-католицькою, на практиці її вважали вбогою родичкою, яка не мала особливого фінансового та соціального впливу[2]. Місцева католицька ієрархія трактувала її як другосортну,

[1]Настасяк І. Історико-правовий аналіз входження Галичини до складу австрійської імперії // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – Випуск 38. – Львів, 2003. – С. 84–90

[2]Федорів Ю. Історія Церкви в Україні. — Торонто, 1967.— С. 67-69.

спонукаючи греко-католиків, всупереч заборонам Ватикану, переходити зі свого обряду на латинський. Священики уніати практично не відрізнялися від селян – відробляли панщину і двірські роботи. На селі можна було побачити, як священик в подертій свитині, з обойчиком на шиї, люлькою в роті та батогом у руці йшов біля своїх коней чи волів[3]. Тому,австрійський уряд видав низку реформ, які передбачали:

- зрівняння прав католицької, протестантських і греко-католицької церков (за словами Йосифа II «трьома дочками однієї матері») та забезпечення віруючим цих віросповідань однакових можливостей вступу до університетів та на державну службу, купівлі-продажу землі тощо;
- підпорядкування церкви державі та надання священикам статусу державних службовців з відповідною платнею. При тому була проведена секуляризація церковних земель;
- заборону місцевій верхівці римо-католицької церкви перетягувати греко-католиків на латинський обряд та вживати термін «уніат», що мав образливий підтекст. Відтоді ця церква в Австрійській імперії отримала офіційну назву «греко-католицька»[4].

Завдяки реформам освіченого абсолютизму становище греко-католицької церкви покращилося. У концепції державного управління духовенство розглядалось як специфічна категорія державних чиновників, одним із обов'язків яких стало оголошення й роз'яснення населенню законів, указів і розпоряджень влади. Роль посередника між урядом і населенням зміцнювала авторитет церкви[5]. Серед греко-католицької ієрархії наростало відчуття власної місії щодо народу, а водночас моральної вищості порівняно з австрійською бюрократією. «З призначенням єпископа в Перемишлі не так справа стоїть, як із

---

[3]Нариси історії державної служби в Україні / Головне управління державної служби України; Інститут історії України НАН України. — Київ, 2008. [Розділ 7. Українці та влада:паралельні світи та їхні перетини (О. Г. Аркуша)]. -- С. 131—166.

[4]Історія України. /За ред. Зайцева Ю.А. — Львів: Світ, 2000. — С.454.

[5]Аркуша О. Образ Австрії у висвітленні українських істориків Галичини другої половини XIX — початку XX століття // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. — Львів, 2008.— Вип. 16.— С. 143—164.

призначенням старости або ж якогось іншого чиновника, який сьогодні може бути номінованим, а завтра відправленим назад на своє місце»[6], – писав у 1848р. митрополит Михайло Левицький. Таке становище давало священикам широкі можливості для національно-культурної праці, створило передумови для перебирання функції провідника національного руху.

На початок XIX ст. у середовищі греко-католицького духовенства сформувалася концепція австрійського лоялізму як вияв вдячності за покращення матеріального і соціального становища. Вірність тронові й Австрії церковна ієрархія небезуспішно намагалася прищепити всьому народові[7].

На емоційному протиставленні австрійських часів польським сформувалося австрорусинство (сукупність настроїв, які відбивали позитивне, емоційно забарвлене ставлення українців Галичини до трону й Австрії, переконання, що їхнім майбутнім опікуватиметься австрійський уряд). Австрорусинство відіграло певну роль у становленні модерної української національної свідомості, сприяючи відмежуванню української політичної культури від польської. Українські діячі першої половини XIX ст. щиро прагнули долучитися до загальнодержавних справ, мати на них вплив.

Підкреслення своєї належності до політичного організму було одним з етапів становлення сучасної національної свідомості, у певному сенсі однією з перших форм державницького мислення[8].

Важливим кроком, який засвідчив налагодження партнерських взаємин, стало відновлення в 1806–1808 рр. Галицької митрополії, з центром у Львові поділеної на дві єпархії. Це відкрило шлях до розбудови греко-католицької ієрархії фактично як «держави в державі» із власною кланово-династичною

---

[6]Федорів Ю. Історія Церкви в Україні. — Торонто, 1967.— С. 74.

[7]Аркуша О. Образ Австрії у висвітленні українських істориків Галичини другої половини XIX — початку XX століття // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. — Львів, 2008.— Вип. 16.— С. 143—164.

[8]Нариси історії державної служби в Україні / Головне управління державної служби України; Інститут історії України НАН України. — Київ, 2008. [Розділ 7. Українці та влада:паралельні світи та їхні перетини (О. Г. Аркуша)]. -- С. 131—166.

системою й у підсумку відіграло величезну роль у формуванні нової української політичної еліти[9].

Тісно пов'язана з церковною реформою і освітня реформа, яка, серед іншого, передбачала ліквідацію ордену єзуїтів (1773р.) і його багатолітнього домінування у навчальних закладах та відкриття у Львові на місці єзуїтської колегії університету (1784р.). Низка освітніх реформ не лише покращила статус греко-католицького духовенства, але й позначилася на селянах[10].

Початкової освіти у Східній Галичині практично не існувало. У лічених однокласних школах, на які можна було натрапити по селах, навчання вели напівписьменні дяки, які ледве могли дати своїм учням щось більше, ніж початки абетки й Святого Письма[11].

Щоб покращити становище, у 1774 р. австрійці впровадили систему трьох типів шкіл:

- однокласні парафіяльні, в яких користувалися місцевою говіркою;
- трикласні з німецькою та польською мовами навчання;
- чотирикласні, що готували учнів для продовження освіти у середніх школах (гімназіях) та університетах.

Старі середні школи, що їх для синів шляхти утримували деякі католицькі чернецькі ордени, ліквідовувалися. У всіх школах навчання відбувалося за державний кошт[12]. У 1781р. Йосиф II доповнив реформу, зробивши початкову освіту обов’язковою. У той час опубліковано перший підручник для початкової школи руською мовою.

Для підготовки майбутніх греко-католицьких священиків здійснено певні заходи на вищому рівні. У 1775 р. імператриця відкрила у Відні греко-католицьку семінарію при церкві св.. Варвари, від якої семінарія отримала

---

[9]Панас К. Історія Української Церкви. — Львів, 1992.— С. 49.
[10]Історія України. /За ред. Зайцева Ю.А. — Львів: Світ, 2000. — С. 456.
[11]Химка І. П. Греко-католицька Церква і національне відродження в Галичині 1772-1918.-- Львів, 1993.— С. 225.
[12]Нариси історії державної служби в Україні / Головне управління державної служби України; Інститут історії України НАН України. — Київ, 2008. [Розділ 7. Українці та влада:паралельні світи та їхні перетини (О. Г. Аркуша)]. -- С. 131—166.

назву Барбареум. Тут могли навчатися 46 греко-католицьких семінаристів з Галичини і Угорщини[13]. Барбареум був важливий не тільки тим, що надавав теологічну освіту, але й тим що у Відні молоді українці знайомилися зі світським інтелектуальним життям та культурно-розвиненими слов'янськими народами, як серби, чехи і словенці, що приїжджали в столицю навчатися та викладати. Незважаючи на те, що Барбареум у 1784 р. закрито і замінено генеральною семінарією у Львові, він ознайомив зі слов'янською культурою студентів, чимало з яких пізніше стали провідними представниками греко-католицької ієрархії в Галичині. У 1803 р., на місці Барбареуму, створено Конвікт – гуртожиток для греко-католицьких семінаристів, які навчалися у Відні[14].

У 1784 р., прагнучи мати більше освічених чиновників і священиків, Йосиф II засновує у Львові університет, який став першим вищим учбовим закладом такого типу на українській землі. На його чотири факультети вступило близько 250 студентів, переважно поляків, а втім були й українці. Оскільки викладачі, здебільшого німці, читали лекції незрозумілими українцям німецькою або латинською мовами, то для останніх було організовано (1787 р.) окремий факультет, що називався «Студіум Рутенум». Викладання тут велося штучним язичієм, що поєднувало церковнослов'янську мову з місцевою українською говіркою. Однак через двадцять років діяльність Студіум Рутенуму було поступово згорнуто, а 1809 р. його зовсім закрили[15]. Як і у випадку Барбареуму, його функції перебрала греко-католицька частина генеральної семінарії у Львові.

Закриття Барбареуму у Відні та Студіум Рутенуму у Львові засвідчило зміни у австрійській політиці. Після смерті Йосифа II (1790 р.) реформаторський запал влади згас. Його наступники Леопольд II і Франц I не

---

[13]Нариси історії державної служби в Україні / Головне управління державної служби України; Інститут історії України НАН України. — Київ, 2008. [Розділ 7. Українці та влада:паралельні світи та їхні перетини (О. Г. Аркуша)]. -- С. 131—166.

[14]Химка І. П. Греко-католицька Церква і національне відродження в Галичині 1772-1918.-- Львів, 1993.— С. 225.

[15]Історія України. /За ред. Зайцева Ю.А. — Львів: Світ, 2000. — С. 457-458.

прагнули виховати новий прошарок імперських функціонерів, а бажали краще працювати з наявною елітою Галичини – польськими магнатами, шляхтою та католицькою церквою, яку також контролювали поляки. Як прояв нового ставлення у 1812 р. скасовано обов'язкову початкову освіту. Ті школи, що залишилися, перейшли півд. Контроль римо-католицької церкви, внаслідок чого згодом навчання в тривіумах проводилося польською мовою. Це призвело до протестів з боку греко-католицької ієрархії, котра в 1818 р. домоглася від імперського уряду декрету, за яким мовою навчання у греко-католицьких школах мала бути руська[16].

Варто пам'ятати, що престиж руської мови був мізерний, її викладали лише в початкових греко-католицьких школах, а на рівні середньої освіти єдиною мовою, крім офіційної німецької, була польська. За відсутності Студіум Рутенуму і в контексті високого соціального статусу польської знаті та римо-католицької церкви, польська мова, як і раніше домінувала. На практиці це призводило до того, що багато молодих греко-католицьких семінаристів, єдиних потенційних українських лідерів, потрапляли під вплив польської культури[17].

У цей період трапляються спроби протидіяти полофілії. Ініціатива якої зосередилася в руках інтелектуалів переважно з церковного середовища. Їхня діяльність стала початком збиральницької стадії інтелігентного різновиду націоналізму серед українців Східної Галичини.

Центром першої хвилі українського національного відродження у Східній Галичині став Перемишль – осередок греко-католицької єпархії. Тут існувала велика бібліотека, діяла семінарія, зосереджувалися найосвіченіші представники духовенства – Іван Могильницький, Йосип Левицький, Іван

[16]Нариси історії державної служби в Україні / Головне управління державної служби України; Інститут історії України НАН України. — Київ, 2008. [Розділ 7. Українці та влада:паралельні світи та їхні перетини (О. Г. Аркуша)]. -- С. 131—166.
[17]Паславський. В. Галицька митрополія. Історичний нарис. — Львів, 2007.— С. 127-140.

Снігурський, Йосип Лозинський та ін. Надихав цей гурт русинських патріотів перемишльський єпископ Михайло Левицький [18].

У 1816 р., за підтримки єпископа, Іван Могильницький створив «Товариство галицьких греко-католицьких священиків для поширення письмами просвіти і культури серед вірних». Цей гурт мав на меті видавати книжки для народу, написані зрозумілою йому руською мовою, та засновувати народні школи.

Діяльність «Товариства...» поступово набувала розмаху. З метою підготовки вчителів у Перемишлі було відкрито дяко-вчительський інститут (1817 р.). У 1832 р. на території перемишльської єпархії існувало 400 шкіл. Було також видано декілька підручників та молитовників. Іван Могильницький та його однодумці обстоювали думку, що руська мова є окремою від польської та російської слов'янською мовою. Проте вони вважали за необхідне зробити народну мову вишуканішою, поєднавши її зі старою церковнослов'янською. Могильницький створив граматику цієї «славєноруської» мови, але вона мала штучний характер і поширення не набула[19].

Слави галицьких будителів - тобто тих, хто своїми вчинками утверджував у західноукраїнських землях думку про самобутність української історії та культури, зажили Маркіян Шашкевич, Іван Вагилевич та Яків Головацький. Ще студентами вони заприсяглися жити задля рідного народу. У колі тогочасної галицької молоді їх називали «Руською трійцею», наголошуючи на їхній щирій дружбі та прагненні поліпшити долю українського народу. Заповзяті хлопці невтомно записували уснопоетичні твори, бо вважали, що жива народна мова галицьких українців має бути вживаною в навчальних закладах, державних установах, нею повинні друкувати книжки й газети. За тих часів у краї панували німецька й польська, а освічені українці послуговувалися незрозумілою селянам

[18]Химка І. П. Греко-католицька Церква і національне відродження в Галичині 1772-1918.-- Львів, 1993.— С. 231.
[19]Історія України. /За ред. Зайцева Ю.А. — Львів: Світ, 2000. — С. 459.

церковнослов'янською. Великою справою «Руської трійці» став вихід у світ 1836 р. першої друкованої книжки живою народною мовою - «Русалки Дністрової». її складала низка народних дум, пісень, творів трійчан і перекладів.

І все ж поява «Русалки Дністрової» стала рубіжною подією в розвої українського національного руху у Східній Галичині. Книга засвідчила відмінність галицьких русинів від поляків і росіян, їхню єдність із наддніпрянськими українцями. Водночас вона започаткувала нову українську національну літературу на західноукраїнських землях.

Завдяки діяльності членів гуртка упродовж 30–40-х рр. український національний рух у Галичині зробив значний крок вперед[20].

Галичина стає місцем, де спільними силами розвивається українське національне життя, творяться українські національні цінності для потреб цілої України. З цього часу духовні зв’язки між двома частинами України зміцнюються, витворюючи одну національну культуру, одну політичну думку, один національний ідеал. Саме Галичина стає українським П’ємонтом, як взірець всенаціонального патріотизму.

[20]Нариси історії державної служби в Україні / Головне управління державної служби України; Інститут історії України НАН України. — Київ, 2008. [Розділ 7. Українці та влада:паралельні світи та їхні перетини (О. Г. Аркуша)]. -- С. 131—166.